

crkva u svijetu

RASPRAVE I ČLANCI

ŠTO JE FUNKCIONALNA EGZEGEZA?

Vladimir Merćep

Funkcionalna egzegeza je novo tumačenje Evanđelja, koje nam omogućuje razumno prihvatiti njegovu historičnost u našem vremenu. Kažem: u našem vremenu, jer ono zahtijeva njegovo posebno tumačenje, osobito s obzirom na vrijednost književnih vrsta. U drugim su vremenima postojala druga pitanja, koja nisu bila naša.¹

I. DANAŠNJE TUMAČENJE EVANĐELJA²

1. Što je Evanđelje?

Evanđelje je spis ili spisi, jer ih ima četiri, koji nas obaviještavaju o Isusu, o njegovim prijateljima, o njegovu djelovanju i propovijedanju. Kod njihova čitanja neke stvari lakše prihvaćamo, a druge teže. Lako je prihvatiti naravne a teže nadnaravne činjenice, kao što su otajstva i čudesa. Osobito intelektualci radije pokazuju nepovjerenje prema nadnaravnim izvještajima i opisivanjima. Čini se, da bibličari ostavljaju dojam kao da žele svesti evanđeosku istinu na ono što je razumski dohvatljivo i svu činjeničnu stvarnost na prirodne zakone. Jer, Evanđelja sadrže veliki broj izvještaja o otajstvima i čudesima, koja nadilaze naravno shvaćanje i prirodne zakone; ona postaju malo kredibilna, malo prihvatljiva. Zato im neki ne dopuštaju historijsku vrijednost. Prihvaćaju samo evanđeoski izvještaj, a o njegovu tumačenju bibličari se razilaze. Prema jednim Evanđelja sadrže stvarne činjenice, dok prema drugima samo poučavanje. Npr. izvještaj o mudracima s Istoka, prema nekima,

¹ U ovom se izlaganju služimo djelom Armanda Orya, *Riscoprire la verità storica dei Vangeli*, (prev. s francuskog), Milano, 1986, 1. izdanje.

² Usp. ib., str. 18—42.

nema nikakve veze s dolaskom mudraca, nego da se radi o romansiranim licima. To bi bila posebna književna vrsta, neka pouka, koja dozvoljava čitatelju da shvati kako treba ostaviti svoj rodni kraj da bi tražio sreću u Isusu. Prema drugima,³ taj izvještaj govori o pravim zvjezdancima, koji su došli s darovima na devama. Kakve li razlike u tumačenju jednog te istog izvještaja?

2. Klasično tumačenje Evandjelja

Može se reći, da je tumačenje Evandjelja bilo oduvijek »tautegorično« (tauto-agoreuein: jedinstvo između nakane i izričaja), tj. ono što je napisano znači ono što je napisano. Ako Evandjelje kaže, da Isus hoda po vodi, to jednostavno znači da hoda po vodi. Ako se čita Evandjelje na literaran način, odmah se dopušta nadnaravni red: anđeli, vrag, nebo, pakao, čudo, proroštvo, Isusovo preobraženje, djevičansko rođenje, njegovo tjelesno uskrsnuće, njegovo božanstvo. U Katoličkoj Crkvi, do prije nekoliko desetljeća, svi su bez razlike i poteškoće dopuštali literarno, doslovno tumačenje Evandjelja. Protestanti su i katolici kroz stoljeća držali da Evandjelja donose vjerodostojan izvještaj o onome što je Isus bio, što je rekao i učinio. Martin Luther je na taj način čitao Evandjelja i mnogi protestanti još i danas to čine. Luther ne samo da je vjerovao u ono što se nalazi u Evandeljima, nego je to vjerovao, »jer« se nalazi u njima. Dok je takva vjera u Katoličkoj Crkvi bila gotovo dvadeset stoljeća, danas se u tome popušta.

3. Novija tumačenja Evandjelja

Uz tradicionalno, koje smo nazvali klasično tumačenje Evandjelja, pojavila su se nova tumačenja: historijsko-kritičko, psihoanalitičko, strukturalno, marksističko ili materijalističko, koja pristupaju Evandelju s različitog stajališta: povijesti, psihoanalize, literature, sociologije. Među njima je najstarije tumačenje historijsko-kritičko (kod protestanata već dva stoljeća, dok kod katolika otprilike 30 godina). S obzirom na druga tumačenja (psihoanalitičko, strukturalno, marksističko) katkada se historijsko-kritičko naziva i klasično. Ako tradicionalno tumačenje, nazvano klasično, uzima Evandelje doslovno, a da pri tom ne zapada u neki fundamentalizam ili kleričku zatvorenost, spomenuta se četiri tumačenja nastoje prilagoditi zahtjevima modernog mišljenja. Zajedničko im je obilježje da imaju nepovjerenje prema nadnaravnom redu. Ako se tradicionalno (koje nazivamo klasično) tumačenje temelji na vjeri u Objavu, spomenuta četiri tumačenja osnivaju se na ljudskom razumu. Zbog toga se ona mogu promatrati kao očitovanja egzegeze, koja se može nazvati »racionalnom«. Budući da ona unaprijed odbacuje nadnaravni red, neki je zbog takvog akritičkog i dosljedno neznanstvenog stajališta nazivaju »racionalističkom« ili »hiperkritičkom« egzegezom. Prema njoj se autoritet ne nalazi u Evandelju nego u čovjeku, učenjaku, koji postaje svemu mjera. On od Evandjelja traži prije svega, da njegova vjerodostojnost

³ Tako R. Laurentin, *I Vangeli dell'Infanzia di Cristo* (prev. s franc.), Edizioni Paoline, 1985.

bude znanstveno opravdana, tj. da njegov sadržaj bude u posvemašnjem skladu s razumom i prirodnim zakonima. Odatle činjenice koje se slažu s prirodnim zakonima ne predstavljaju poteškoću, dok one u kojima dolazi do izražaja nadnarav postaju nesavladive. Stoga racionalist priča-nja o čudesima tumači alegorično (allo-agoreuein: razlika između nakane i izričaja). Tako npr. ako se tvrdi da Isus hoda po vodi, racionalistu to ne znači da on stvarno hoda po vodi, nego da se zlu suprotstavlja. Racionalistički kriterij za tumačenje Evanđelja nije više vjernost historijskoj činjenici nego različite literarne vrste. Tko slijedi to tumačenje, više ne govori o anđelima, vragovima, čudesima, nego samo o »pričanjima« o anđelima, vragovima, čudesima, itd. Da bi se Evanđelja shvatila, osobito se nastoje razlikovati njigove književne vrste. Tumač se uvijek pita, da li pojedini dijelovi evanđeoskog izvještaja spadaju u legendu, mit, uspo-redbu, historijski izvještaj, epopeju, itd. Pitanje o historičnosti čini mu se djetinjasto pitanje, nedostojno jednog intelektualca. Radije istražuje »historijsku jezgru«, »smisao govora«, »nakanu pisca«. Trsi se razlikovati između sadržaja i onoga u što je on ovijen. Često pri tom dijeli narav od nadnaravi. Narav je sadržaj, a nadnarav ono u čemu je sadržaj dan. Mnogim intelektualcima evanđeoski izvještaji nisu historijske činjenice, nego pred-znanstvene slike istočnjačkog svijeta. Da bismo rastumačili neku bolest, mi u medicini govorimo o bacilima, dok bi istočnjaci govorili o vragovima. To nisu pali anđeli, nego simboli bolesti. Da bi se shvatilo Evanđelje, treba prije svega voditi računa o kulturnoj sredini evanđe-lista, koji misli i izražava se kao dijete svoga vremena. Glavna svrha racionalističkog tumača je prenošenje nadnaravnoga reda u naravni. U tu svrhu je pronašao posebnu egzegezu, hermeneutiku, koja služi poput nekog transformatora što mijenja visoku napetost u nisku. Racionalisti su uvjereni da je preobražaj nadnaravnog reda u naravni jedina mo-gućnost da kršćanstvo preživi u naše znanstveno doba. Ili će se Evanđelje čitati njihovom metodom ili ga nitko neće čitati. Historijska jezgra Evan-đelja svedena je na naravnu pojavu. Nakana evanđeoskog pisca uvijek se podudara s teorijom racionalističke egzegeze. Evanđelisti ne bi imali nakanu da napišu ono što su napisali, već radije protivno. Razlika između pred-znanstvenog pisca, istočnjaka (evanđelista) i njegova znan-stvenog tumača, zapadnjaka (racionalističkog egzegeta) čini se da je pita-nje jezika. Obojica bi iskusili na isti način neku stvarnost, ali bi se različito izrazili: istočnjak bi govorio o vragu (o zlome), a zapadnjak o zlu. Različita izražavanja za istu stvarnost! Takvo se tumačenje nalazi osobito na univerzitetskim katedrama. Ta egzegeza želi biti više znanst-vena nego religiozna. Drugim riječima: u klasičnoj egzegezi čovjek se je prilagođavao Evanđelju, a u racionalističkoj Evanđelje se prilagođava čovjeku.

4. Dva suprotstavljena tumačenja

Da bismo bolje shvatili golemu razliku koja postoji između klasičnog i racionalističkog tumačenja Evanđelja, zabilježimo neke filozofske ele-mente koji se nalaze u jednom i drugom tumačenju: a) porijeklo reli-giozne svijesti, b) tip ljudske spoznaje, c) vrsta istine, d) narav Evan-đelja i e) narav Isusa Krista.

a. Odatle dolazi religiozna svijest?

Na to se pitanje daju dva odgovora: jedan dolazi od iskustva, drugi od Objave. Klasično tumačenje Evandjelja daje prvenstvo Objavi, dok racionalističko iskustvu. Objava obaviještava o nevidljivom svijetu, iskustvo o svijetu u kojemu živimo. Za Objavu je Isus vječni Očev Sin, koji je sišao s neba u krilo Djevice Marije, svoje Majke. Njegova Osoba, njegove riječi i djela tvore sadržaj Objave, koja s neba dolazi na zemlju. Racionalisti drže da nas samo osobno ili kolektivno iskustvo može o nečemu poučiti. Tako je Objava, u klasičnom smislu, došla u pitanje. Religija bi se u stvari temeljila na iskustvu koje čovjek ima od toga što ovisi o vrhovnome biću. Neke osobe, kao npr. Isus Krist, proživljavale bi vrlo intenzivno taj osjećaj ovisnosti i saopćili bi ga drugima. Tako bi prema jednim izvor religiozne obavijesti bio transcendentan, jer nadilazi ljudske sposobnosti, dok bi prema drugima bio imanentan, jer se nalazi unutar ljudskog obzorja.

b. Kakva je ljudska spoznaja?

Druga razlika između jednog i drugog tumačenja Evandjelja odnosi se na vrstu ljudske spoznaje. Što čovjek spoznaje? Stvarnost u sebi ili neku predodžbu o stvarnosti? Prema sv. Tomi Akvinskom čovjek je kadar spoznati stvarnost, drugi pak drže da čovjek svojim spoznajnim moćima ostaje uvijek rob svoje subjektivnosti; stoga mu je pristup stvarnosti izvan samog sebe zabranjen. Među ove spada i Kant. Ta dva bitno različita načina spoznaje temeljito utječu i na shvaćanje religiozne spoznaje čovjeka. Odatle dileme: Da li nas Evandjelje dovodi do same Isusove osobe ili samo do onoga kako su je predstavljali prvi kršćani?

c. Kakva je vrsta istine?

Istina je predmet naše spoznaje. Kako se ona predstavlja? Da li je nepromjenljiva, da li uvijek ostaje ista, ili je podvrgnuta promjeni? Način shvaćanja istine usko je povezan s načinom shvaćanja spoznaje. Npr. godine 1960. svaki je kršćanin, bez dvojbe, dopuštao fizičko djevičanstvo Bl. Dj. Marije. Oko godine 1980. malo je kršćanskih intelektualaca koji vjeruju u takvo djevičanstvo. Evandjelje se ne tumači doslovno i pronalazi se neko duhovno djevičanstvo, u kojemu nalazi mjesto i Josipovo biološko očinstvo. No, tko ozbiljno razmišlja, mora priznati da se istina »u sebi« ne može promijeniti. Ako je Gospa bila Djevica u svom tijelu na početku naše ere, ona takva mora ostati i danas. Stvarnost se ne može promijeniti: mijenja se naš način poimanja istine. Spomenuti primjer pokazuje kako ljudi različito shvaćaju stvarnost, istinu, spoznaju i kršćansku vjeru. Prema mnogim kršćanima vjerske se istine ne mogu promijeniti, jer su objektivne činjenice, dok prema drugima mogu se mijenjati, jer su subjektivne. Ti kršćani, »znanstveno« formirani, danas su otkrili da je Marijino djevičanstvo legenda, ali koja sadrži određenu pouku. Promjena vjerovanja posljedica je opće kulturne razine svijeta: u pred-znanstvenom razdoblju svijet lako vjeruje u legende; kad se postigne znanstvena razina više se u njih ne vjeruje ili, u naše doba, više se ne vjeruje u doslovni smisao evandeoskog izvještaja.

d. Narav Evandjelja

O naravi Evandjelja susreću se ovih posljednjih godina suprotne teorije. Prema jednim evanđelisti su vjerno opisali ono što su prvi kršćani »vjerovali«; Evandjelja bi bila, dakle, projekcija »vjere« prvotne Crkve, vjerno predstavljanje onoga što je prvotna Crkva vjerovala. Ako su apostoli vjerovali, da je Isus bio »bog« i ako su vjerovali, da je Marija bila »djeвица« neovisno od stvarnosti, Evandjelja nas obaviještavaju o pretpostavkama prvih kršćana o Isusu i Mariji, a da pri tom nisu htjeli ući u pitanje onoga što je bilo u stvarnosti. U tom bi se slučaju zadatak tumača, egzegete, sastojao da razlikuje ono što spada na stvarnost od onoga što je nadodala »vjera«. On bi morao odbaciti ogrtač mitova i pokazati pravu stvarnost. Mjesto da ih odbaci, tumač traži »duboko značenje« evanđeoskog izvještaja. Ponaša se poput sakupljača starina: mjesto da ih baci, on se njima ponovno koristi.

Prema drugima Evandjelja nam donose ne samo vjeru prvih kršćana, nego nam preko te vjere omogućuju doseći Isusa i njegove učenike. U tom slučaju Isus bi bio pravi Bog i Marija stvarno djeвица. Dakle, Evandjelja vjerno obaviještaju o onome što je Isus činio i govorio. Dovoljno je čitati i tumačiti Evandjelja s dubokim poštovanjem, da se čovjek nađe pred svjedočanstvima dostojnim vjere i pred stvarnošću koja nadilazi granice prirodnih zakona. Tumač ne treba više razlikovati književne vrste, jer se nalazi, općenito, pred historijskim nadnaravnim izvještajem. Rijetko se radi o usporedbama, proročkim vrstama, itd. Čitajući Evandjelje, tumač bi malo po malo na koncu svoga istraživanja, pronašao pravo Isusovo božanstvo putem raznih nadnaravnih očitovanja.

e. Narav Mesije

Posljednji problem koji se postavlja odnosi se na Mesiju. Odgovori se i s obzirom na njega razlikuju. Prema nekima treba razlikovati Krista povijesti od Krista vjere. Povijesni je Isus bio čovjek poput Mojsija ili Ivana Krstitelja, rođen od ljudskog oca i majke. Ne bi napravio čudesa koja mu se pripisuju; ne bi napustio grob treći dan i ne bi se pojavio pred učenicima u svom uskrsnom tijelu. Povijesni Isus, prema racionalističkom egzegeti, ne bi prešao ljudske granice. Takvog bi Isusa, malo po malo, uzveličala vjera njegovih sljedbenika. Od njega bi napravila nekog »boga« koji je postao »čovjek« i od njegove majke »djevicu-majku«. Za njega bi pronašli preobraženje na Taboru i slavno uskrsnuće. Ta vjera bi preobrazila Isusovu osobu u neko božansko biće. Usprkos toga ne bi bio Bog nego se samo kao takvog časti. Koga se časti kao Boga, a da on to nije, to je lažni bog, idol. Glavni bi zadatak biblijskog tumača bio da dokonča tu idolatriju, to poštivanje lažnog boga.

Prema drugima povijesni Isus i Isus vjere ista je osoba. Zato Isusovo božanstvo i Marijino djevičanstvo pripadaju istoj stvarnosti i nisu tvorevine vjere prvih kršćana. U takvom kontekstu uloga se evanđeoskog tumača sastoji u poučavanju ljudi kako bi se klanjali Isusu kao pravom Bogu i pravom čovjeku. Doslovnim tumačenjem Evandjelja, njegovim vjernim prikazivanjem, Isusova se osoba sve više produbljuje i, iz dana u dan, sve više proširuje; On je vječni Očev Sin, koji se je utjelovio u djevičanskom krilu njegove Bezgrešne Majke.

5. Razlika između klasičnog i racionalističkog tumača Evandjelja

Svaki je od njih kod tumačenja Evandjelja napravio unapredni izbor i stvorio oblik svoga tumačenja. Jer se »racionalistički« tumač oslanja osobito na iskustvo i zbog toga zanemaruje stvarnost, spoznaju shvaća kao neku subjektivnu vrijednost i drži da je istina vezana uz kulturu, te da je podložna promjeni. Za njega je vjera izobličavanje stvarnosti, a Evandjelja projekcija vjere prvotne Crkve. Stoga glavna briga svakog tumača Evandjelja mora biti demitiziranje, jer postoji velika razlika između povijesnog Isusa i Isusa vjere. Isus nije Bog nego čovjek koji je imao posebni odnos s Bogom.

Klasični egzeget osobito se oslanja na Objavu; no pri tom ne zanemaruje iskustvo i drži da spoznaja može doseći stvarnost. Njemu je istina nešto stalno, iako se mora u svome izražaju prilagođavati razvoju vremena. Vjera pruža sigurnost o nevidljivim stvarnostima, a Evandjelja predstavljaju stvarnost i svjedoče o onome što je Isus napravio i rekao. Povijesni Isus i Isus vjere ista je osoba. Isus je pravi Bog i pravi čovjek;

Drugim riječima, racionalistički-hiperkritički egzeget smatra se prije svega čovjekom znanosti; klasični, naprotiv, čovjekom vjere. Čini se da racionalist ne može prekoračiti rijeku vjere primitivne Crkve i na njoj se zadržava: klasični egzeget je naprotiv uvjeren da to može učiniti i doći sve do stvarnosti Isusove osobe, njegovih riječi i djela. Racionalist čita Evandelje kao da bi bilo alegorično pričanje, klasični egzeget kao da je tautegorijski izvještaj. Prvi se zaustavlja na simboličnom čitanju, drugi na doslovnome. Racionalist odbacuje nadnaravni red; klasični tumač, naprotiv, izričito ga prihvaća. Racionalist ide u potragu za skrivenim tumačenjem u evanđeoskim izvještajima; klasični tumač svraća svoju pažnju osobito činjenicama, bilo da su naravne ili nadnaravne, skrivene u izvještajima. Prvi smješta izvještaje većinom, osobito ako su nadnaravni, među pjesničke vrste, legende, novele, mitove, usporedbe, itd., dok drugi gleda u njima, pa bili i nadnaravni, historijska opisivanja.

6. Dilema kod tumačenja Evandjelja

Problem tumačenja Evandjelja postavlja se u obliku neke dileme: ili je jedno istinito ili drugo. Često se klasično i racionalističko tumačenje očituju suprotnima, tako da je nemoguće prihvatiti jedno i drugo. Nerijetko se dilema postavlja u samom naslovu knjige: Mit ili stvarnost?⁴ Ta se razlika može primijeniti na svaki predmet evanđeoskog izvještaja: na Isusovo djetinjstvo, na Mariju, na Isusovo uskrsnuće, na njegovo božanstvo, na čudesa, na sotonu, itd. Mnogi danas možda nikada nisu čuli govoriti o takozvanom klasičnom tumačenju, tj. o doslovnom, koje se većinom stavlja po strani ovih zadnjih dvadesetak godina. Za njih možda uopće ne postoji dilema. Tko se usudi postaviti pitanje o povijesnosti istine nekog evanđeoskog izvještaja često je predmet izrugivanja kao da je nazadnjak. Znanstveni razvoj ne bi više dozvoljavao slaganje između vjere i doslovnog tumačenja Evandjelja. Ukratko, evo egzegetskeg pro-

⁴ A. Mallet, *Les Evangiles de Noël, mythe ou réalité*, Lausanne, 1972.

blema našeg naraštaja: tko ima pravo? Klasični egzeget ili racionalistički? Da li se ovaj posljednji služi znanstvenom metodom ili ga vodi neosnovana predrasuda? S druge strane, da li je i klasični egzeget žrtva predznanstvene predrasude ili posjeduje pravu vjeru? U toj dilemi nastupa »funkcionalna« egzegeza, koja nastoji dati pomoć odgovoru. Dokaz je koji pruža indirektan, kao u matematičkim znanostima. Kada se u nekoj dilemi postavlja pitanja da li je istinito A ili B, i kad se dokaže da je B lažno, ima se dokaz da je A valjano. U nekoj alternativivi koja pruža dvije mogućnosti dovoljno je imati dokaz koji se može znanstveno braniti. Baš u njoj započinje zadatak funkcionalne egzegeze.

II. NAČELA FUNKCIONALNE EGZEGEZE

a. Elementi funkcionalne egzegeze⁵

U funkcionalnoj se egzegezi sve usredotočuje na razumnost i apsurdnost. Ona se temelji na hipotezi da čovjek djeluje na razuman način i da se to djelovanje mora očitovati i poslije mnogo stoljeća u njegovim djelima, npr. u njegovim spisima. To obilježje »razumnosti« označuje valjana rješenja, dok kriva rješenja nose oznaku apsurdnosti. Kad se opazi nešto apsurdno, znak je da se nalazimo pred krivim rješenjem, da imamo krivo značenje riječi koje tražimo. Problem je pronaći taj zahtjev razumnosti, taj kriterij, taj test razumnosti. U tom se kriteriju analizira »funkcija« neke riječi, ideje, izraza i traži se tumačenje koje bi bilo razumno. Izraz »funkcionalna« nije upotrebljen u svojoj redovitoj uporabi. Za neku se kuću kaže da je »funkcionalna«, kad se sve njezine prostorije mogu upotrijebiti. Kad bi se u tom smislu shvaćala riječ »funkcionalna«, moglo bi se pomišljati da je funkcionalna egzegeza ona kojom se možemo neposredno koristiti u katehizaciji ili propovijedanju.

Egzegeti se pred nekim odsječkom Evandjelja mogu različito ponašati; mogu tražiti »funkciju« svakog njegova dijela, pitajući se zašto služi i za koju svrhu ga je napisao evanđelist. Njihova su tumačenja vrlo različita. Uzmimo npr. izvještaj o Isusovu hodanju po vodi. Jedan će reći da evanđelist priča kako Isus hoda po vodi⁶; drugi će ustvrditi da on izvještava kako se Isus suprotstavlja zlu.⁷ Klasični se egzeget i racionalistički neće nikada složiti o značenju brojnih evanđeoskih zgoda. Navedeni evanđeoski izvještaj za prvoga znači da je Isus čudotvorac, dok je za drugoga čovjek poput svih ostalih ljudi koji se suprotstavlja zlu. U stvari, ta razlikovanja dolaze od različitih kriterija razumnosti. Racionalist drži, da se hodanje po vodi ne može razumno održati, da je to hipoteza koja se ne može braniti, jer je znanstveno neprihvatljiva. Nemoguće ga je uvrstiti u okvir redovitog života. Zato traži spomenutom izvještaju drugu »funkciju«, mijenjajući mu književnu vrstu: on nije svjedočanstvo događaja koji se je stvarno zbio nego istočnjačka uspoředba. Da bi izbjegao »apsurdnost« čuda, on neumjesno izvještaju mije-

⁵ A. Ory, nav. dj., str. 51—58.

⁶ L. Keulers, *Het Evangelie volgens Mattheus*, Roermond, 1950.

⁷ A. Mourits, *Evangelie zonder Masker*, Tiel, 1971.

nja prvotnu funkciju u niz novih apsurdnosti. Njegov kolega koji slijedi klasični smjer u egzegezi dopušta povijesnu istinu događaja i čuda: Isus stvarno hoda po vodi. I tumačeći tako nalazi da sve u izvještaju ima svoju razumnost, svoje razumno tumačenje.

Ako sada analiziramo racionalističko tumačenje spomenutog izvještaja, u njemu nalazimo razne apsurdnosti. Evanđelist bi, prema njemu, izmislio nevjerojatno pričanje: Isus hoda po vodi, da bi ustvrdio kako se suprotstavlja zlu. Odmah se može primijetiti da je to izmišljanje i za nekog istočnjaka previše nevjerojatno da bi rastumačilo kako se Isus suprotstavlja zlu. Zar nije bilo jednostavnije ustvrditi da se Isus suprotstavlja zlu, kao što se je o njemu ustvrdilo da je bio umoran ili da je jeo i pio s učenicima? Zašto pisati da hoda po vodi kako bi se ustvrdilo da se suprotstavlja zlu? Je li moguće da su evanđeoski pisci koji nisu bili učenjaci upotrebljavali tako sofistički rječnik? Zašto onda u svojim evanđeoskim »usporedbama« nikada ne govore da ljudi hodaju po vodi, da zaustavljaju oluju ili da umnažaju kruh? Naprotiv, u svojim usporedbama predstavljaju sasvim normalne činjenice: čovjeka koji sije sjeme, pastira koji traži izgublenu ovcu, ribara koji ispira mrežu! Zar se može ustvrditi da je to simbolički rječnik? Želeći izbjeći nadnaravnu činjenicu čuda, mnogi se, čini se, prihvaćaju raznih apsurdnosti.

Naprotiv, klasični egzeget prihvaća povijesnost izvještaja i čudo. Isus stvarno hoda po vodi. Ako On to čini, sasvim je normalno da evanđelisti izvještavaju o toj izvanrednoj činjenici. S obzirom na racionalističko tumačenje, različit je sadržaj izvještaja i Isusova slika koja iz njega slijedi. Velika je razlika između onoga koji se »suprotstavlja zlu« i onoga koji »hoda po vodi«. Ni na slici prigodom nečije smrti nikada se ne čita da se je preminuli suprotstavljao zlu, jer bi to bila previše banalna tvrdnja. Isus koji se suprotstavlja zlu bio bi previše banalan. Kako bi evanđelisti mogli ispuniti Evanđelja sličnim banalnostima?

Zaključak koji slijedi iz iznesenih misli vrlo je jesan: čitatelj mora otkriti i pronaći u evanđeoskim tekstovima odgovarajuću »funkciju«. Jedino ona koja uspijeva isključiti svaku apsurdnost i čini sve jasnim može se držati valjanom. Tko isključuje čudo nalazi se, s obzirom na ostalo, pred apsurdnostima. Tko naprotiv prihvaća čudo kreće se, s obzirom na ostalo, u okviru razumnosti. Tumačenje nekog teksta koje ne dovodi do apsurdna, koje sve drži u okviru razumnosti i koje se stavlja na razinu prošlosti očito je jedino valjano. Naprotiv, ono tumačenje koje nagomilava apsurd do apsurdna, koje ne daje razumne odgovore i koje prekida s prethodnom prošlošću ne može biti prihvatljivo tumačenje. Ako se čudo stavi među povijesne činjenice sva se povezivanja pokazuju razumna; ako se pak nadnaravna obilježja svode na naravna, dolazi se do bezbroj apsurdnosti.

b. Da li je funkcionalna egzegeza znanstvena?⁸

Da bi se na to odgovorilo, treba se najprije složiti o tome što znači biti znanstven. Netko ima lažan pojam o znanosti, jer suprotstavlja »znanost« samoj mogućnosti nadnaravnoga reda. Tko tako misli dopušta da ga

⁸ Usp. A. Ory, nav. dj., str. 58—59.

vođe predrasude o čudu; budući da ga ne može svesti na naravan red, drži ga nemogućim. Tim lažnim pojmom znanosti služi se hiperznanstvena egzegeza; u njoj se pojam »znanost« i predrasuda podudaravaju.

Kao što nije znanstvena klasična egzegeza, kad unaprijed dopušta povijesnost Evanđelja, tako nije znanstvena ni racionalistička, kada je unaprijed nijeće. »Funkcionalna« je egzegeza znanstvena od onoga momenta kada podvrgava ispitivanju obje hipoteze. Znanstvena je, jer odbacuje svaku predrasudu, bila ona sklona ili protivna nadnaravnome redu, i jer se ne poziva ni na koji autoritet, bio on akademskog ili crkvenog autoriteta. Funkcionalna egzegeza vodi računa o crkvenim uputama, poštuju ih, ali se njima ne služi u svojoj metodi. Kod kriterija »razumnosti« Crkva ne dolazi u obzir. Ta metoda jedino se poziva na logiku. Od časa da logika spada na znanosti duha i pomaže čovjeku da točno zaključuje, funkcionalna je egzegeza znanstvena metoda. Ona promatra aktualna tumačenja u egzegezi, primjenjuje kriterij razumnosti, nastoji odbaciti pogrešna rješenja i otkriva valjano kao plod razumnosti. Ne treba biti kršćanin ili vjernik da se to otkrije, jer logično mišljenje pripada svima, vjernicima i nevjernicima.

Funkcionalna egzegeza može se pričiniti manje znanstvena na temelju drugih kriterija. Da bi se razlikovala neka znanstvena knjiga, od drugih neznanstvenih, često se gleda na bilješke, na navode drugih knjiga. Netko drži znanstvenom neku knjigu, ako ima mnogo bilješki; ako ih je malo, drži je neznanstvenom. Čak i glasoviti profesori idu u potragu za bilješkama na koncu završetka svoje knjige, ostavljajući koji puta to traženje svojim suradnicima ili đacima. Postoji pogibao da klasični ili racionalistički egzegeti prave izbor u navodima, bilješkama, otklanjajući protivnike i ograničujući se samo na istomišljenike. Znanstveno obilježje funkcionalne egzegeze ne sastoji se u njezinoj vanjskoj formi, nego u njezinom logičkom približavanju evanđeoskim izvještajima.

c. Funkcija logike⁹

Čisto zaključivanje je vrlo opasno. Neke ideje imaju snagu da unište čitave kulture. Voltaire je učinio da se rastvori jedno društvo služeći se jednostavno razumnom kritikom: njegove su ideje postale stvarnost u francuskoj revoluciji. Idejama je potrebna koja godina da se ukorijene u ljudskom duhu. I načela funkcionalne egzegeze trebaju vremena. Da bismo osvijetlili snagu funkcionalne egzegeze, poslužimo se s jednim primjerom: s krojačem koji je primio narudžbu za odijelo po određenoj mjeri.

»Kriterij razumnosti« može se usporediti sa spomenutim krojačem koji je primio narudžbu za neko odijelo po mjeri. Kad ga je zgotovio, predstavljaju mu se dvije osobe: otac i sin; svaki od njih tvrdi da je on bio onaj koji je naručio odijelo po sebi. Krojač se tome čudi, ali mu se u prvi mah pričinja da oba imaju pravo. Kako saznati tko je bio onaj koji je naručio odijelo po svojoj mjeri? Krojač raspolaže sredstvom po kojemu može to upoznati: to je njegovo oko. Pošto su jedan i drugi

⁹ Usp. ib., str. 60—66.

obukli odijelo, uvidio je komu odgovara, a kome to ne odgovara. Evanđeoski izvještaj sliči odijelu po mjeri: napisan je za određenu svrhu. Kada se nekom evanđeoskom odsječku želi nametnuti kriva »funkcija«, lako se to opaža, kao što se lako uviđa da li dječak nosi odijelo svoga oca. Funkcionalni se egzeget ne vara olako: posjeduje pažljivo oko koje ga upozorava na svaku pogrešku. Vješto razlikuje tko je od dvaju tumača pravi a tko je krivi, opažajući pažljivo razumno ili apsurdno obilježje tumačenja.

Funkcionalni se egzeget nalazi između dvije egzegetske stranke, klasične i racionalističke i može odigrati ulogu suca koji prosuđuje na kojoj se strani nalazi istina i na kojoj laž. Da bismo bili točni, funkcionalni egzeget nije neki tumač sv. Pisma, već arbiter među egzegetama, koji upotrebljava kriterij razumnosti da bi razlikovao istinu od laži. Njegov se sud može temeljiti jedino na kriterijima razumnosti.

No, mora se napomenuti, da nema mnogo tih kriterija. Kao što racionalistički egzeget uvijek traži Sitz im Leben (položaj u životu), tako je i funkcionalni uvijek u potrazi za kriterijem razumnosti: prvi nastoji dokazati da je Evanđelje legenda, drugi da je historijska istina. Pokušajmo naznačiti neke kriterije razumnosti.

Prva vrsta tih kriterija temelji se na »apologetskom dokazivanju«. Ako neki evanđeoski tekst želi nešto dokazati ili obraniti, u njemu je uključena historičnost. Kad to dokazivanje ne bi bilo historično, ne bi bilo uspješno.

Druga vrsta kriterija nalazi se u nekoj pojedinosti evanđeoskog izvještaja, npr. u Josipovoj sumnji zbog koje misli otpustiti Mariju, svoju zaručnicu. Kad bi Josip bio Isusov naravni otac, njegova bi sumnja bila apsurdna: ako je počim Isusov, tad je sumnja razumna.

Koji put samo značenje izvještaja, u njegovoj cjelini, može pružiti kriterij razumnosti. Prema dvjema školama, npr. čudo je svrstano u različite književne vrste (među historijska pričanja ili pobožne legende). Tako se pripisuju različite funkcije istom izvješću. Ispitivanje tih različitih funkcija pomaže da se razluči istina od laži.

Katkada se ispitivanje odnosi na skup pripovijedanja, npr. na pričanja o Isusovu djetinjstvu, o čudesima, vragovima, ozdravljenju, pitanju subote, itd. Za izvještaje o Isusovu djetinjstvu kriterij su razumnosti Matejeva razmišljanja, koja se temelje na starozavjetnim proroštvima. Za izvještaje o čudesima kriterij je razumnosti sumnja Ivana Krstitelja (usp. Mt 11,3; Lk 7,19) itd.

Koji put kriterij razumnosti je mnogostruk, kao što je kod Kristova božanstva. Mjesto mnogostrukog kriterija razumnosti može se upotrijebiti jedan ili dva kriterija da se ispita neka tema: npr. Marijino djevičanstvo, čudo, vrag. Za Marijino djevičanstvo postoje tri kriterija razumnosti: Josipova sumnja, Matejeva genealogija i Izajino proroštvo (7, 14).

Na koncu možemo nadodati, da se je i Isus, katkada, barem jednom poslužio funkcionalnom egzegezom, iako se, što je razumljivo, u Evan-

deljima ne pojavljuje taj izraz. Kad su ga farizeji optužili da pomoću Belzebula izgoni zle duhove, On im logičkim zaključivanjem pokazuje besmislicu njihove tvrdnje (Mt 12, 24—28).

Između nekih farizeja Isusova vremena i nekih današnjih egzegeta sreću se razlike i slaganja. Prije svega razlike: farizeji nisu mogli kritizirati Evandelje, jer još nije postojalo. Oni kritiziraju Isusovu osobu, dok neki današnji egzegete kritiziraju Evandelje, jer ne mogu kritizirati Isusovu osobu. Farizeji Isusova doba nisu imali poteškoće priznati opstojnost vraga, dok je racionalistički egzegete niječu. Farizeji su priznavali da Isus izgoni vragove, ali nisu poznavali kojom snagom to čini. Ako vrag ne postoji, kako to racionalisti tvrde, Isus ga ne može izgoniti. Ako je samo simbol zla, moći će se reći, da se Isus zlu suprotstavlja.

Evo njihova slaganja: i farizeji i neki racionalistički egzegeti podložni su predrasudama koje priječe da se vidi istina i koje neizbježno dovode do podržavanja besmislica. To funkcionalna egzegeza želi raskrinkati pomoću kriterija razumnosti.

U čemu su pogriješili farizeji? Oni vjeruju u opstojnost i djelovanje vraga; dopuštaju da ga čovjek može izgoniti. Svjesni su da to čine neki među njima (Mt 12, 27). Ali dok jasno vide otajstvenu đavolsku stvarnost, slijepi su s obzirom na Isusovo otajstvo. Uvjereni su da je lažan prorok, da zavodi narod, da zaslužuje smrt, jer, između ostaloga, ne poštuje subotu. Čak dopuštaju da je Isus istjerivao đavle, ali ne uspijevaju shvatiti čijom je snagom to činio. I tu dolazi do izražaja njihova nesposobnost da vide. Pred sobom imaju trostruki izbor: ili Isus tjera vragove svojom moći, ili Božjom moći, ili potajnom moći. Prema Evanđelju Isus izgoni vragove svojom snagom, svojom moći, podržan od Boga: »Ako li ja Božjim prstom izgonim zle duhove, znači da je došlo k vama kraljevstvo Božje« (Lk 11, 20). Međutim, predrasuda ne dopušta farizejima niti da vjeruju u Isusa, niti da pravilno rasuđuju. Oni tvrde da Isus izgoni đavle pomoću Belzebula. Isus im odgovara (Mk 3, 24—26) i pokazuje da je teza njegovih protivnika jednostavno apsurdna. Farizeji dopuštaju nadnaravni red (vraga), ali odbijaju da vide u Isusu dobroga čovjeka. Na isti način neki egzegeti vide u Isusu dobrog čovjeka, ali neće da priznaju nadnaravni red (vraga).

Zaključak

Funkcionalna egzegeza, kao metoda, služi se samim tekstom izvještaja. Druge se metode služe, s pravom, vanjskim razlozima: arheologijom, biologijom, poviješću, itd. Svaki put kad ona otkrije neki kriterij razumnosti, podvrgava razna tumačenja nekog evanđeoskog teksta kritičkom ispitivanju i povlači svoje zaključke. U stvari, i funkcionalna se egzegeza temelji na jednoj pretpostavci, na istini koja je prihvaćena bez dokazivanja: da je čovjek razumno biće. Kad bi čovjek postao luđak, funkcionalna egzegeza ne bi više funkcionirala. Kod razumnog čovjeka riječi moraju imati svoje značenje. Funkcionalna egzegeza pošteno traži značenje evanđeoskog izvještaja, a da pri tom ne promijeni ono što riječi po sebi izražavaju.

Na pitanje: »Što je funkcionalna egzegeza?« — moglo bi se odgovoriti: to je metoda nutarnje literarne kritike, primijenjene na Evandelje, koja pomoću »kriterija razumnosti« traži točnu funkciju neke riječi, neke rečenice, nekog odsječka ili niza izvještaja koji pripadaju istoj književnoj vrsti.

WHAT IS FUNCTIONAL EXEGESIS?

Summary

The author here is debating about biblical exegesis, exegesis of Holy Scripture. He is particularly touching upon the classical interpretation of the Gospels and the modern exegetical understandings (movements). Stressed in accordance with it is the importance, method and meaning of functional exegesis. The method of interior literary criticism says that with the help of »reasonable criteria«, it seeks to find the precise function of a particular word, sentence, passage and text, which belong to the same literary style. Emphasizing the objectivity of classical interpretation, with the difference of the so-called rationalistic, the author accepts the method and meaning of functional exegesis for an accurate understanding of Gospel text.